

RESEARCH ARTICLE / ARAŞTIRMA YAZISI

Post Traumatic Growth in Mothers and Fathers of Children with Special Needs

Özel Gereksinime İhtiyacı Olan Çocuklara Sahip Anne Babalarda Travma Sonrası Büyüme

Gülşen Filazoğlu Çokluk¹

Abstract:

Having a child who develops differently can be considered as one of the important life crises for the family. Parents are affected by this situation in different ways. In this study, it is focused on examining the post-traumatic growth characteristics of mothers and fathers who have children with special needs after this life crisis. For this purpose, the scales were administered to 670 people, including 308 fathers and 359 mothers, who have children with special needs. In addition, 483 parents, including 197 fathers and 286 mothers, who have children who do not need special needs, were included in the study. Demographic information form consisting of 17 items in order to determine the socio-demographic characteristics of the parents; The Post Traumatic Growth Inventory (TSB), developed by Tedeschi and Calhoun and consisting of 21 items, was used to measure post-traumatic growth characteristics. Data analyzes were made using SPSS 22 program. For data analysis; Independent Groups t-test were used. Although the findings were in the 95% confidence interval, they were evaluated considering the 5% significance level. Post-traumatic total scores of parents with special needs were found to be significantly higher than those of parents with no special needs. By enabling families with special needs children to detect and realize the positive growth related to the process they live, programs and family guidance services aiming to increase their psychological resilience can be developed in this way.

Keywords: Children with Special Needs, Parents, Posttraumatic Growth, Special Needs, Trauma

¹PhD, İstanbul Gelisim University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Psychology, İstanbul, Turkey, gulsenfilazoglu@gmail.com, Orcid ID: 0000-0002-7431-282X

Address of Correspondence/Yazışma Adresi: İstanbul Gelisim University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Psychology, İstanbul, Turkey, E-mail: gfilazoglu@gelisim.edu.tr

Date of Received/Geliş Tarihi: 31.10.2021, **Date of Revision/Düzelme Tarihi:** 29.06.2022, **Date of Acceptance/Kabul Tarihi:** 30.10.2022, **Date of Online Publication/Çevrimiçi Yayın Tarihi:** 06.12.2022

Citing/Referans Gösterimi: Çokluk, F. G. (2022). Post traumatic growth in mothers and fathers of children with special needs. *Cyprus Turkish Journal of Psychiatry & Psychology*, 4(4): 378-386

© 2022 The Author(s). Published by Cyprus Mental Health Institute / Cyprus Turkish Journal of Psychiatry and Psychology (www.ktpdgersisi.com). This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution 4.0 license which permits use, sharing, adaptation, distribution and reproduction in any medium or format, provided the original work is properly cited and is not used for commercial purposes. <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

Öz:

Farklı gelişen çocuğa sahip olmak aile için önemli yaşam krizlerinden biri olarak kabul edilebilir. Anne babalar bu durumdan farklı şekillerde etkilenmektedirler. Bu çalışmada özel gereksinime ihtiyacı olan çocuklara sahip anne ve babaların bu yaşam krizi sonrasındaki travma sonrası büyüme özelliklerinin nasıl olduğunun incelenmesi üzerinde durulmuştur. Özel gereksinime muhtaç çocuğa sahip 308 baba ve 359 anne olmak üzere 670 kişiye ölçekler uygulanmıştır. Bununla birlikte özel gereksinime muhtaç olmayan çocuğu olan 197 baba ve 286 anne olmak üzere 483 anne baba çalışmaya alınmıştır. Anne babaların sosyo-demografik özelliklerini saptamak amacıyla, 17 maddeden oluşan demografik bilgi formu; travma sonrası büyüme özelliklerini ölçmek için Tedeschi ve Calhoun tarafından geliştirilen ve 21 maddeden oluşan Travma Sonrası Büyüme Envanteri (TSB) kullanılmıştır. Verilerin analizleri SPSS 22 programı kullanılarak yapılmıştır. Verilerin çözümlenmesi için; Bağımsız Gruplar t-testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular %95 güven aralığında olmakla beraber, %5 anlamlılık düzeyi göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Özel gereksinimi olan anne babaların travma sonrası toplam puanları özel gereksinimi olmayan anne babalara kıyasla anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Özel gereksinimi olan çocuğa sahip ailelerin yaşadıkları sürece ilişkin pozitif büyümeyi saptayıp farkına varmaları sağlanarak, bu yolla psikolojik sağlamlıklarını arttırmayı amaçlayan programlar ve aile rehberlik hizmetleri geliştirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Ebeveynler, Özel Eğitim, Özel Gereksinimi olan Çocuklar, Travma, Travma Sonrası Büyüme

Giriş

Dayanıklılık; risk faktörlerine karşı direnebilmek, sistemin Engellilik olgusu ailenin her üyesinin bireysel özelliklerini güçlendirebildiği gibi içinde bulunulan aile birimini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Christian, 2006).

Özel gereksinime muhtaç çocuklar birtakım yetersizliklere sahiptirler. Yetersizlik bir işlevi yerine getirememesi ve belirli bir şekilde davranma da sınırlı kapasite olarak tanımlanabilmektedir. Özel gereksinimi olan çocuklar birbirlerinden zihinsel, duygusal, bedensel, duygusal ve sosyal ya da iletişim özellikleri açısından ayrılabilir ya da bunların herhangi bir bileşeninde olabilirler.

Beklenen bir şekilde gelişme göstermeyen çocuk anne babalar için ilk başta kayıp (yas) hissi uyandırır ve bu his bir süre sonra önceden bilinmeyen ve hafife alınan yeteneklerin gelişmesine, yeni inançların, hedeflerin ve keşiflerin oluşmasına yol açabilir (Tedeschi, Richard, Calhoun, Lawrence 2004). Tedeschi ve ark., (2004) geliştirdiği travma sonrası büyüme modelinde olumlu psikolojik değişimlerin deneyimlenmesi travmatik olayla etkili baş etme stratejilerinin geliştirilmesi sonucu ortaya çıkmaktadır.

Travma sonrası pozitif büyüme, travma sonrası yaşanan zorlu yaşam mücadeleleri sonucunda meydana gelen pozitif yönde psikolojik büyümeyi ifade etmektedir. Bu durum bireyleri deneyimlenen zorlu yaşam mücadeleleri öncesinden daha yüksek bir psikolojik işlevsellik durumuna ve olumlu değişikliklere yönlendirebilir (Linley ve Joseph, 2004). Bu nedenle pozitif büyüme olumsuz olaylara verilen tepkiler toplamından çok daha fazlasıdır. Pozitif büyüme deneyimleyen bireyler hayatlarına yeni bir anlam ve amaç katarak kendileri ve etrafındaki dünya ile ilgili yeni bakış açıları geliştirirler.

Tedeschi ve Calhoun'un modeline göre (2004) pozitif büyüme, yaşanan travma sonrasında travmatik sorunlarla etkili başa çıkılmasının sonucu olarak ortaya çıkan pozitif psikolojik değişimin öznel deneyimidir. Büyümenin gerçekleşmesi için travmatik olay bir katalizör görevi görmektedir.

Özel gereksinimi olan çocuğa sahip olma anne babaların duygusal açıdan da zorluklar yaşamalarını tetikler. Bu durum anne babaların kendileri ve çocukları için uygun planlar yapma ve yaşamı bu doğrultuda yönlendirme yeteneklerinin olumsuz yönde etkilenmesine sebep olabilir. Birdenbire ortaya çıkan bu durum ile baş edebilmek için aile, yaşam biçimini, olanaklarını, aile bireyleri ve çevresindekilerle ilişkilerini, duygularını ve fikirlerini, diğer bir deyişle ile sahip oldukları bütün dünyalarını yeniden düzenlemek durumunda kalabilirler. Anne babaların bu duruma başarılı bir biçimde uyum sağlayabilmesi, ailenin sahip oldukları işlevlerini yeniden organize etmesiyle sağlanabilmektedir (Sucuoğlu, 2009).

Yapılan birçok deneysel çalışmada engelli çocukların ebeveynlerinin daha çok olumsuz yönleri odaklandıkları görülmüştür (Byra, Zyta, Cwirynkalo, 2017). Literatürde özel gereksinimi olan bir çocuk yetiştirmenin bir takım ruhsal sağlık problemlerine, kötü refah düzeyine ve psikolojik sıkıntılara yol açtığı yönünde bulgular mevcuttur. Bununla birlikte yapılan araştırmalarda ebeveynlerin ve özellikle özel gereksinime sahip çocukların annelerinin olumlu deneyimler bildirdikleri görülmüştür. Çocuğun özel gereksinime ihtiyaç duyması ebeveynlerde dünya ve kendileri ile ilgili inançlarının derinleşmesine ve değişmesine olanak sağlamaktadır (Kayfız, Gragg, Orr, 2010); Bayat, 2007; Byra ve ark., 2017). Özel gereksinimi olan çocuk yetiştirmenin bir sonucu olarak (King ve ark., 2006) temelde olumsuz odaklanan annelik deneyimlerinin yerine travma sonrası değişimin ortaya çıktığını görmüşlerdir. Literatürde engelli çocuğa sahip annelerde ortaya çıkan olumlu sonuçlar ve deneyimler için birçok farklı terimler kullanılmıştır. En sık şekilde kullanılanlar şunları içermektedir; travma sonrası büyüme (Konrad, 2006; Zhang ve ark. 2015; Montagnaedi ve Haddadien, 2006; Bra ve ark. 2017; Snider, 2018), strese bağlı büyüme (Rubin ve Schreiber, 2014), kişisel gelişim (Strecker, Hazelwood, Shakespeare-Finch, 2014) fayda bulma (McConnell, Savage, Sobsey, Uditsky, 2015), olumlu algılar (Vilaseca, Ferrer, Guardia, Olmos, 2013), olumlu

deneyimler (Kimura ve Yamasaki, 2013). Bu şekilde farklı tanımlamalar kullanılmış olsa da özel gereksinimi olan çocukların ailelerinin yaşadığı çeşitli olumlu deneyimler de mevcuttur. Engelli bir çocuğa sahip olunan andan itibaren yaşanan süreçler, üzüntü, acı, pişmanlık gibi olumsuzluklar ve çocuklarının yetiştirilmesinden kaynaklı aşırı yükler ebeveynler için travma etkisi yaratır. Çocuğun beklenen şekilde gelişimsel bütünlüğünü tamamlamamış olmasının yaratmış olduğu ruh hali önceden bilinmeyen veya hafife alınan yeteneklerden yeni inançların, hedeflerin ve keşiflerin oluşmasına yol açabilir (Bra ve ark., 2017). Bununla birlikte olumlu benlik algısı, duygusal refah, manevi ve dini yaşam çok yakından bağlantılı olan bir zenginleşme yaşanabilmektedir (Phelps ve ark., 2009).

Travma sonrasında farklı türde engeli olan çocukların annelerinde pozitif yönde değişiklik olduğunu belirten birtakım çalışmalar mevcuttur (Sidener, 2018; Danışman-Marangoz, 2016; Zhang ve ark., 2015; Bra ve ark., 2017). Konrad (2006) yaptığı bir çalışmada tüm annelerin kişisel dönüşüm ve gelişim ile beraber içsel bir güç keşfettikleri, inanç ve maneviyat konusunda gelişim sağladığını ortaya koymuştur. acı kaynağını oluşturan engelin sebep olduğu travma aynı zamanda günlük problemlerle mücadelede ve anlam bulmada karşılaşılan olumsuzluklarda etkililik duygusunu güçlendirebilecek bir rol oynamaktadır (Sidener, 2018). Birden fazla engeli olan çocukların anneleri ile yapılan bir çalışmada kişisel özelliklerde güçlenme, anlam oluşturmaya dair güçlenme, inanç ve maneviyatta güçlenme ve ilişkilerde güçlenme unsurlarına ulaşılmıştır (Konrad, 2006).

Özel gereksinime ihtiyacı olan bir çocuğa sahip anne babalarda travma sonrası büyümenin olup olmadığının incelenmesi bu araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu doğrultuda aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır.

- 1.Özel Gereksinime ihtiyacı olan çocuğa sahip anne babalarda travma sonrası büyüme puanları normal gelişim gösteren çocukları olan anne babaların puanlarıyla anlamlı farklılık göstermekte midir?
- 2.Özel Gereksinimi olan çocuğa sahip anne babaların travma sonrası büyümeleri yaş, eğitim düzeyi, gelir düzeyi, çocukların engel durumu gibi sosyodemografik değişkenlerle anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
- 3.Özel gereksinimi olan çocuğa sahip ailelerde anlamlı düzeyde posttravmatik büyüme var mıdır?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışmada özel gereksinime muhtaç çocuğu olan anne ve babalarda travma sonrası büyüme Çalışma kesitsel bir araştırma olarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini, Hatay da yaşayan 2-18 yaş arası yaygın gelişimsel bozukluk, fiziksel engel, zihinsel engel tanılı çocukların anne ve babaları ve normal gelişim gösteren çocukların anne babaları oluşturmuştur. Çalışmanın etik onayı alınmıştır.

Verilerin Elde Ediliş Yöntemi

Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmış olup kesitsel bir araştırmadır. Veri toplama araçları araştırmaya katılım sağlamaya gönüllü olan anne babalara uygulanmıştır. Uygulama öncesi ailelere araştırmanın amacı ve kapsamı, veri toplama araçlarının nasıl

yanıtlanacağı gibi konularda gerekli olan açıklamalar yapılmış ve katılımcıların araştırma uygulaması ile ilgili soruları yanıtlarak bilgilendirilmiş onay formu alınmıştır.

Çalışma yapılan kurumlar Hatay İlinde bulunan özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleridir. Kurumlarda ulaşılan öğrenci sayısı 420 olup 34 (%8) çocuğun anne babası dışında tüm veliler araştırmaya katılım sağlamıştır. 308 (%73) baba, 359 (%85.5) anne olmak üzere özel gereksinime muhtaç çocuğu olan toplamda 683 kişiye ölçekler uygulanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak için araştırmacı tarafından geliştirilen Sosyo-Demografik Bilgi Formu ve Travma Sonrası Büyüme Envanteri, kullanılmıştır.

Sosyo-Demografik Bilgi Formu

Bu form araştırmaya katılan anne ve babaların sosyodemografik bilgilerini toplamak amacıyla araştırmacı tarafından oluşturulmuştur. Formda annenin ve babanın yaşı, eğitim durumu, mesleği, medeni durumu, evlilik süresi, eşin yaşı, eğitim durumu, mesleği, gelir düzeyi, çocuk sayısı, çocuğun tanısı, tanı alama yaşı ve devam ettikleri okullar, okuma yazma bilip bilmedikleri gibi değişkenlere ilişkin bilgiler bulunmaktadır.

Travma Sonrası Büyüme Envanteri (TSB)

Bu envanter Tedeschi ve Calhoun (1996) tarafından geliştirilmiştir. 21 maddeden oluşan envanter, 6'lı likert tipi ölçektir ve "Bu değişikliği yaşadım" ile "Bu değişikliği çok fazla yaşadım" aralıklarında değişmektedir. Toplam puanın yüksek olması travma sonrası büyümenin yüksek olduğunu göstermektedir. Orijinal envanterin (Tedeschi ve Calhoun, 1996) cronbach alfa korelasyon katsayısı .90 olup, alt ölçeklerinin iç tutarlılığı .67 ile .85 arasında değişiklik göstermektedir. Envanterin test tekrar test güvenilirliğinin korelasyon katsayısı .71 düzeyindedir.

Ölçeğin bu çalışma için yapılan geçerlik-güvenirlik analizleri sonucu Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı Başkalarıyla İlişkilerde Olumlu Değişim boyutu için .72, Yeni Olanakların Farkedilmesi için .90, Kendilik Algısında Olumlu Değişim için .94, İnanç Sistemindeki Değişim için .77, Hayata Değer Verme boyutu için .74, ve tüm ölçek için .91 olarak hesaplanmıştır. Bu doğrultuda ölçeğin, araştırmanın örnekleminde travma sonrası büyümenin değerlendirilmesinde güvenilir bir ölçüm yöntemi olduğu görülmüştür.

Bulgular

Araştırmaya özel gereksinime muhtaç çocuğu olan (ÖGSÇ) 359 (53,8) anne ve 308(46,2) baba olmak üzere 667 kişi katılmıştır. Bununla beraber normal gelişim gösteren çocuğa (NGÇ) sahip olan 286 (59,2) anne ve 197(40,8) baba olmak üzere 483 kişi katılım sağlamıştır.

Anne babaların yaşlarının karşılaştırılmasına bakıldığında özel gereksinimi olan çocuğu olan anneler içerisinde 20-30 yaş arasında olan 27 anne, 6 baba olduğu; 31-40 yaş arası 138 anne ve 65 baba olduğu; 41 yaş ve üstü olarak ta 194 anne ve 237 baba olduğu görülmektedir. Bununla birlikte özel gereksinimi olan çocuğu olmayan grupta 20-30 yaş arasında 15 baba ve 3 anne olduğu; 31-40 yaş aralığında 135 anne ve 53 baba olduğu; 41 yaş üstü 136 anne ve 141 baba olduğu görülmektedir.

Özel gereksinimli çocuğu olan anne babalarda eğitim değişkenine bakıldığında ilkökul mezunu katılımcı sayısı

433(64,9), ortaokul mezunu katılımcı sayısı 14(2,1), lise mezunu katılımcı sayısı 62(9,9) ve üniversite mezunu katılımcı sayısı 158(23,7) olduğu görülmektedir.

Araştırmaya dahil edilen grubu normal gelişim gösteren çocuklara sahip anne babaların eğitim değişkenine

bakıldığında ilkököl mezunu katılımcı sayısı 120(24,8), ortaokul mezunu katılımcı sayısı 41(8,5), lise mezunu katılımcı sayısı 62(12,8) ve üniversite mezunu katılımcı sayısı 259(53,8) olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Grupların Travma Sonrası Büyüme Ölçeği ve Alt boyutlarının Anne ve Babalar Açısından Bağımsız Örneklem T-Test Sonuçları

Değişkenler	Yakınlık derecesi	n	\bar{X}	Sd	sd	t	p		
Özel Gereksinimi olan çocuğa sahip Anne Babalar	Travma sonrası büyüme	Anne	358	86,8520	11,52019	665	23,105	,000	
		Baba	307	61,1889	16,93944				
	Başkalarıyla ilişkilerde olumlu değişim	Anne	359	26,4958	3,72585	665	18,889	,000	
		Baba	308	18,8474	6,53326				
	Yeni olanakların fark edilmesi	Anne	359	21,5905	3,55594	665	22,712	,000	
		Baba	307	13,6254	5,41962				
	İnanç sistemindeki değişim	Anne	359	8,9248	1,36698	665	8,429	,000	
		Baba	308	8,0000	1,46401				
	Hayata değer verme	Anne	359	13,7967	2,36605	665	20,790	,000	
		Baba	308	9,3084	3,19492				
	Özel Gereksinimi olan çocuğa Sahip Olmayan Anne Babalar	Travma sonrası büyüme	Anne	286	67,7517	20,16279	665	-216	,829
			Baba	197	68,1421	18,57857			
Başkalarıyla ilişkilerde olumlu değişim		Anne	286	20,9510	7,98756	665	900	,368	
		Baba	197	20,2589	8,74520				
Yeni olanakların fark edilmesi		Anne	286	16,2448	5,44538	665	-095	924	
		Baba	197	16,2893	4,43002				
İnanç sistemindeki değişim		Anne	286	6,7657	2,20470	665	-979	,328	
		Baba	197	6,9594	2,03249				
Hayata değer verme		Anne	286	9,6958	3,36991	665	-3,389	,001	
		Baba	197	10,6548	2,53197				

Tabloda görüldüğü üzere araştırma grubundaki katılımcıların travma sonrası büyüme toplam puanları göz önünde tutularak araştırmada yer alan anne ve babalara Bağımsız Örneklem t-Testi yapılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarına göre özel gereksinime ihtiyacı olan çocuklara sahip grupta travma sonrası büyüme puanları anne ($X=86,8520$, $SS=11,52019$) ve babalar ($X=61,1889$, $SS=16,93944$) arasında anlamlı farklılık göstermektedir ($t(665)= 23,105$; $p<0.05$). Buna göre travma sonrası büyüme puanları annelerde babalara kıyasla anlamlı derecede yüksek bulunmuştur.

Tablo 1'de görüldüğü üzere annelerin başkalarıyla ilişkilerde olumlu değişim, yeni olanakların fark edilmesi, inanç sistemindeki değişim, hayata değer verme toplam

puanları babalara kıyasla anlamlı derecede yüksek bulunmuştur.

Bağımsız Örneklem t-Testi analiz sonuçlarına göre normal gelişim gösteren çocuğa sahip grup için travma sonrası büyüme, yeni olanakların fark edilmesi, inanç sistemindeki değişim ve başkalarıyla ilişkilerde olumlu değişim anne ve babalar arasında anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0.05$). Buna karşın hayata değer verme puanları anne ($X=9,6958$, $SS=3,36991$) ve babalar ($X=10,6548$, $SS=2,53197$) arasında anlamlı farklılık göstermektedir ($t(665)= -3,389$; $p<0.05$). Normal gelişim gösteren çocuklara sahip olan anne babalar değerlendirildiğinde Tablo 1'e göre annelerin 'hayata değer verme' toplam puanları babalara kıyasla anlamlı derecede düşük bulunmuştur.

Tablo 2. Özel Gereksinimi olan Çocuğu olan Anneler ile Özel Gereksinimi Çocuğu Olmayan Annelerin Travma Sonrası Büyüme ve Alt Boyut Puanları T-Testi Analiz Sonuçları

Bağımlı Değişkenler	Özel Gereksinim Durumu	n	\bar{X}	Ss	sd	t	p
Travma sonrası büyüme	Özel Gereksinim Çocuğu Olan Anne	358	86,8520	11,52019			
	Özel Gereksinim Çocuğu Olmayan Anne	286	67,7517	20,16279	642	15,103	000
Başkalarıyla ilişkilerde olumlu değişim	Özel Gereksinim Çocuğu Olan Anne	359	26,4958	3,72585			
	Özel Gereksinim Çocuğu Olmayan Anne	286	20,9510	7,98756	642	11,658	000
Yeni olanakların fark edilmesi	Özel Gereksinim Çocuğu Olan Anne	359	21,5905	3,55594			
	Özel Gereksinim Çocuğu Olmayan Anne	286	16,2448	5,44538	642	15,013	000

	Özel Gereksinim Çocuğu Olmayan Anne	286	16,2448	5,44538			
İnanç sistemindeki değişim	Özel Gereksinim Çocuğu Olan Anne	359	8,9248	1,36698			
	Özel Gereksinim Çocuğu Olmayan Anne	286	6,7657	2,20470	642	15,240	000
Hayata değer verme	Özel Gereksinim Çocuğu Olan Anne	359	13,7967	2,36605			
	Özel Gereksinim Çocuğu Olmayan Anne	286	9,6958	3,36991	642	18,123	000

Tablo 2 de görüldüğü üzere katılımcıların travma sonrası büyüme toplam puanları araştırmaya katılan özel gereksinimi olan çocuğa sahip anne ve özel gereksinimi olmayan çocuğu olan anneler arasında anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek için Bağımsız Örneklem t-Testi yapılmıştır. Buna göre travma sonrası büyüme puanları özel gereksinimi olan çocuğa sahip anneler ($X=86,8520$, $SS=11,52019$) ve özel gereksinimi olan çocuğa sahip olmayan anneler ($X=67,7517$, $SS=20,16279$) arasında anlamlı farklılık göstermektedir $t(642)= 15,103$; $p<0.05$). Bu sonuçlara göre özel gereksinimi olan çocuğa sahip annelerin travma sonrası büyüme toplam puanları özel gereksinimi olan çocuğa sahip olmayan annelere kıyasla anlamlı derecede yüksek bulunmuştur.

Başkalarıyla ilişkilerde olumlu değişim puanları özel gereksinimi olan çocuğa sahip anneler ($X=26,4958$, $SS=3,72585$) ve özel gereksinimi olan çocuğa sahip olmayan anneler ($X=20,9510$, $SS=7,98756$) arasında anlamlı farklılık göstermektedir $t(642)= 11,658$; $p<0.05$). Özel gereksinimi olan çocuğa sahip annelerin 'başkalarıyla ilişkiler' alt ölçeğinde olumlu değişim puanları özel gereksinimi olan çocuğa sahip olmayan annelere kıyasla anlamlı derecede yüksek bulunmuştur.

'Yeni olanakların fark edilmesi' alt ölçeği puanları özel gereksinimi olan çocuğa sahip anneler ($X=21,5905$,

$SS=3,55594$) ve özel gereksinimi olan çocuğa sahip olmayan anneler ($X=16,2448$, $SS=5,44538$) arasında anlamlı farklılık göstermektedir $t(642)= 15,013$; $p<0.05$). Özel gereksinimi olan çocuğa sahip annelerin 'yeni olanakların fark edilmesi' alt ölçeği puanları özel gereksinimi olan çocuğa sahip olmayan annelere kıyasla anlamlı derecede yüksek bulunmuştur.

İnanç sistemindeki değişim puanları özel gereksinimi olan çocuğa sahip anneler ($X=8,9248$, $SS=1,36698$) ve özel gereksinimi olan çocuğa sahip olmayan anneler ($X=6,7657$, $SS=2,20470$) arasında anlamlı farklılık göstermektedir $t(642)= 15,240$; $p<0.05$). Burada özel gereksinimi olan çocuğa sahip annelerin 'inanç sistemindeki değişim' puanları özel gereksinimi olan çocuğa sahip olmayan annelere kıyasla anlamlı derecede yüksek bulunmuştur.

'Hayata değer verme' alt ölçeği puanları özel gereksinimi olan çocuğa sahip anneler ($X=13,7967$, $SS=2,36605$) ve özel gereksinimi olan çocuğa sahip olmayan anneler ($X=9,6958$, $SS=3,36991$) arasında anlamlı farklılık göstermektedir $t(642)= 18,123$; $p<0.05$) ve özel gereksinimi olan çocuğa sahip annelerin 'hayata değer verme' puanları özel gereksinimi olan çocuğa sahip olmayan annelere kıyasla anlamlı derecede düşük bulunmuştur.

Tablo 3. Özel Gereksinimi olan Çocuğu olan Babalar ile Özel Gereksinimli Çocuğu Olmayan Babaların Travma Sonrası Büyüme ve Alt Boyut Puanları T-Testi Sonuçları

Bağımlı Değişkenler	Özel Gereksinim Durumu		n	\bar{X}	Ss	sd	t	p
	Özel Gereksinim Çocuğu Olan Baba	Özel Gereksinim Çocuğu Olmayan Baba						
Travma sonrası büyüme	Özel Gereksinim Çocuğu Olan Baba		307	61,1889	16,93944			
	Özel Gereksinim Çocuğu Olmayan Baba		197	68,1421	18,57857	503	-4,328	000
Başkalarıyla ilişkilerde olumlu değişim	Özel Gereksinim Çocuğu Olan Baba		308	18,8474	6,53326			
	Özel Gereksinim Çocuğu Olmayan Baba		197	20,2589	8,74520	503	-2,070	039
Yeni olanakların fark edilmesi	Özel Gereksinim Çocuğu Olan Baba		307	13,6254	5,41962			
	Özel Gereksinim Çocuğu Olmayan Baba		197	16,2893	4,43002	503	-5,771	000
İnanç sistemindeki değişim	Özel Gereksinim Çocuğu Olan Baba		308	8,0000	1,46401	503	6,678	000

	Özel Gereksinim Çocuğu Olmayan Baba	197	6,9594	2,03249			
	Özel Gereksinim Çocuğu Olan Baba	308	9,3084	3,19492			
Hayata değer verme	Özel Gereksinim Çocuğu Olmayan Baba	197	10,6548	2,53197	503	4,995	000

Tabloda 3 te görüldüğü üzere travma sonrası büyüme puanları özel gereksinimi olan çocuğa sahip babalar ($X=61,1889$, $SS=16,93944$) ve özel gereksinimi olan çocuğa sahip olmayan babalar ($X=68,1421$, $SS=18,57857$) arasında anlamlı farklılık göstermektedir $t(642)=-4,328$; $p<0.05$). Özel gereksinimi olan çocuğa sahip babaların travma sonrası büyüme toplam puanları özel gereksinimi olan çocuğa sahip olmayan babalara kıyasla anlamlı derecede düşük bulunmuştur.

Buna göre Travma sonrası Büyüme alt boyutlarından 'başkalarıyla ilişkilerde olumlu değişim' puanları özel gereksinimi olan çocuğa sahip babalar ($X=18,8474$, $SS=6,53326$) ve özel gereksinimi olan çocuğa sahip olmayan babalar ($X=20,2589$, $SS=8,74520$) arasında anlamlı farklılık göstermektedir $t(642)=-2,070$; $p<0.05$). Özel gereksinimi olan çocuğa sahip babaların 'Başkalarıyla ilişkilerde olumlu değişim' puanları özel gereksinimi olan çocuğa sahip olmayan babalara kıyasla anlamlı derecede düşük bulunmuştur.

Bununla birlikte 'yeni olanakların fark edilmesi' puanları özel gereksinimi olan çocuğa sahip babalar ($X=13,6254$, $SS=5,41962$) ve özel gereksinimi olan çocuğa sahip olmayan babalar ($X=16,2893$, $SS=4,43002$) arasında anlamlı farklılık göstermektedir $t(642)=-5,771$; $p<0.05$).

Buna göre özel gereksinimi olan çocuğa sahip babaların 'yeni olanakların fark edilmesi' puanları özel gereksinimi olan çocuğa sahip olmayan babalara kıyasla anlamlı derecede düşük bulunmuştur.

Travma sonrası büyüme alt boyutlarından İnanç sistemindeki değişim puanları özel gereksinimi olan çocuğa sahip babalar ($X=8,0000$, $SS=1,46401$) ve özel gereksinimi olan çocuğa sahip olmayan babalar ($X=6,9594$, $SS=2,03249$) arasında anlamlı farklılık göstermektedir $t(642)=6,678$; $p<0.05$). Buna göre özel gereksinimi olan çocuğa sahip babaların 'inanç sistemindeki değişim' puanları özel gereksinimi olan çocuğa sahip olmayan babalara kıyasla anlamlı derecede yüksek bulunmuştur.

Bununla birlikte 'hayata değer verme' alt boyutu puanları özel gereksinimi olan çocuğa sahip babalar ($X=9,3084$, $SS=3,19492$) ve özel gereksinimi olan çocuğa sahip olmayan babalar ($X=10,6548$, $SS=2,53197$) arasında anlamlı farklılık göstermektedir $t(642)=6,678$; $p<0.05$). Buna göre özel gereksinimi olan çocuğa sahip babalarda 'hayata değer verme' alt boyut puanları özel gereksinimi olan çocuğa sahip olmayan babalara kıyasla anlamlı derecede düşük bulunmuştur.

Tablo 4. Özel Gereksinimi olan çocuğa sahip Anne Babaların Travma Sonrası Büyüme, Yaş Değişkenine göre Bağımsız Örneklem T-Testi Karşılaştırma Sonuçları

Değişkenler	Anne ve Baba		n	\bar{X}	Ss	sd	t	p
	Yaş							
Travma sonrası büyüme	Travma sonrası büyüme	40 yaş ve altı	236	70,6170	18,09263	670	2,951	001
		41 yaş ve üzeri	431	73,2030	20,07211			
	Başkalarıyla ilişkilerde olumlu değişim	40 yaş ve altı	236	22,4583	6,97509	670	2,248	205
		41 yaş ve üzeri	431	21,4805	7,77525			
	Yeni olanakların fark edilmesi	40 yaş ve altı	236	17,7070	5,50835	670	3,089	000
		41 yaş ve üzeri	431	16,6729	5,83198			
	İnanç sistemindeki değişim	40 yaş ve altı	236	7,8314	1,99081	670	513	608
		41 yaş ve üzeri	431	7,7718	1,93526			
	Hayata değer verme	40 yaş ve altı	236	11,2602	3,41204	670	2,333	104
		41 yaş ve üzeri	431	10,7829	3,51883			

Tabloda görüldüğü üzere travma sonrası büyüme 40 yaş altı ($X=70,6170$, $SS=18,09263$) ve 41 yaş üstü katılımcılar ($X=73,2030$, $SS=20,07211$) için anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir $t(670)=2,951$; $p<0.05$). Buna göre 41 yaş üstünde yer alan özel gereksinimi olan çocuğa sahip anne babaların travma sonrası büyüme düzeyleri 40 yaş altında bulunan katılımcılara kıyasla anlamlı derecede yüksek bulunmuştur.

Bununla birlikte travma sonrası büyüme alt boyutlarından 'yeni olanakların fark edilmesi' 40 yaş altı ($X=17,7070$, $SS=5,50835$) ve 41 yaş üstü katılımcılar ($X=16,6729$

$SS=5,83198$) için anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir $t(670)=3,089$; $p<0.05$). Buna göre 40 yaş ve altında yer alan özel gereksinimi olan çocuğa sahip anne babaların 'yeni olanakların fark edilmesi' boyutu 41 yaş ve üstünde bulunan katılımcılara kıyasla anlamlı derecede yüksek bulunmuştur.

Travma sonrası büyümenin 'yeni olanakların fark edilmesi' alt boyutu dışında kalan alt boyutlarında yaş değişkeni ile ilgili olarak istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Tartışma

Bu çalışmanın temel problemi, bir yılı dolan Araştırmadan elde edilen bulgular Travma Sonrası Büyüme Envanteri ve alt boyutlarından alınan puanların özel gereksinime sahip çocuğu olan anne babalar ve özel gereksinim olan çocuğu olmayan anne babalar değişkenine göre incelendiğinde, araştırma grubunun travma sonrası büyüme toplam puanları ve alt boyutları kontrol grubuna kıyasla anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Araştırmadan elde edilen sonuç ile paralel olarak, Olçay-Gül, Olgunsoylu ve Yeşim (2015), tarafından yapılan çalışmada yetersizliği olan çocuğa sahip aileler ile normal gelişim gösteren çocuğa sahip ailelerin travma sonrası stres belirti düzeyleri incelenmiş ve yetersizliği olan çocuğa sahip olan ailelerin travma sonrası büyüme belirti düzeylerinin normal gelişim gösteren çocuğa sahip ailelerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Özel gereksinimi olan çocuğa sahip olan ailelerde travma sonrası büyümeyi inceleyen araştırmalar özel gereksinimi olan çocuğa sahip olmanın ailelerin yaşamlarında olumlu yönde değişikliklere yol açtığını, onları yaşamlarında yeni ve farklı çözüm yolları bulmaya ittiğini, daha sabırlı olmalarına yol açtığını ve manevi olarak güçlendirdiğini göstermiştir (Laufer ve Isman, 2021; Sidener, 2018; Ekas ve Whitman, 2011; Phelps ve ark. 2009). Bu da literatürde Tedeschi ve Coulhoun'un (2004) teorisi ile uyumludur.

Zhang ve ark., (2013), Motaghedi and Haddadian (2014) ve Bra ve ark. (2017) tarafından yapılan çalışmalarda özel gereksinimi olan çocukların annelerinde travma sonrası büyüme alt puanları normal gelişim gösteren çocuklara sahip annelere kıyasla anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Buna göre travma sonrası büyüme alt boyutları içinde yer alan başkalarıyla ilişkilerde olumlu değişim, yeni olanakların fark edilmesi, inanç sistemindeki değişim ve hayata değer verme gibi boyutlarda özel gereksinimi olan çocukların annelerinde olumlu yönde değişim bulunmaktadır (Laufer ve Isman, 2021).

Araştırma ve kontrol grubu Travma Sonrası Büyüme ve alt boyutlarından alınan puanlar anne ve baba değişkenine göre incelendiğinde, kontrol grubunda anne ve babalar için farklılaşma görülmezken araştırma grubunda travma sonrası büyüme toplam puanlarına göre annelerin travma sonrası büyüme toplam ve alt grupları puanları babalara kıyasla anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Buna göre özel gereksinimi olan çocukların anneleri babalara kıyasla daha yüksek düzeyde pozitif büyüme göstermektedirler ki bu durum travma sonrası büyümeyi oluşturan alt boyutlarda da gözlenmektedir. Bu sonucu destekler yönde Zhang et al., (2015) tarafından özel gereksinimi olan çocukların anne ve babalarıyla yapılan çalışmada annelerin babalara kıyasla daha yüksek travma sonrası pozitif büyüme yaşadıkları ortaya konmuştur. Literatüre bakıldığında Can (2018) tarafından yapılan çalışmada farklı gelişimsel bozukluğu olan çocukların anneleri incelendiğinde, annelerin, travma sonrası büyüme düzeylerinin diğer normal gelişim gösteren gruptaki annelerinkinden daha yüksek olduğu görülmüştür. Bra ve ark. (2017) tarafından özel gereksinimi olan çocukların aileleriyle yapılan çalışmanın sonuçları aynı şekilde özel gereksinimi olan çocuklara sahip olan annelerin babalara kıyasla daha çok travma sonrası büyüme yaşadıkları ortaya konmuştur ve bu sonuçlar çalışmadan elde edilen sonucu destekler niteliktedir.

Literatürde Rubin ve Schreiber-Divon (2014) tarafından özel gereksinimi olan çocukların anneleriyle yapılan bir

çalışmada, annelerin travma sonrası pozitif yönde büyüme yaşamadıkları ve engellilik durumunun olumsuz etkilere sebep olduğu görülmüştür. Annelerin yaşadıkları deneyimi olumsuz bir şekilde ifade ettikleri ve bunun negatif sonuçlarının da aile üzerinde yıkıcı bir etkiye sebep olduğu ortaya konulmuştur. Buna karşın mevcut araştırmadan elde edilen sonuç literatürün büyük bir kısmını destekler nitelikte olup özel gereksinimi olan çocuklara sahip olmanın anne ve babalarda travma sonrası büyümeyi artırdığı ve özellikle annelerin aktardıkları bu deneyimin babalarinkinden daha yüksek olduğu görülmektedir.

Çalışmadan elde edilen sosyodemografik veriler ile araştırmanın değişkenleri arasındaki ilişki incelendiğinde özel gereksinimi olan çocuğa sahip olan anne babalarda Travma Sonrası Büyüme Ölçeği ve alt boyutlarından alınan puanlar yaş değişkenine göre incelendiğinde 41 yaş üstünde yer alan özel gereksinimi olan çocuğa sahip anne babaların travma sonrası büyüme düzeyleri 40 yaş altında bulunan katılımcılara kıyasla anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Bununla birlikte Patrick ve Henrie (2016), Bra ve ark. (2017) tarafından yapılan çalışmalarda yaş değişkeni ile travma sonrası büyüme ve psikolojik dayanıklılık arasında bir ilişki bulunmamıştır. Buna karşın Carver ve ark., (2004) yaptıkları bir çalışmada yaş ile pozitif büyüme arasında pozitif yönde bir ilişki saptanmış ve yaş arttıkça pozitif büyümenin de arttığını ortaya koymuşlardır. Bu sonuç Ha ve ark., (2008) yapmış oldukları çalışmayla uyumlu olarak travma sonrası büyümenin 41 yaş ve üstü anne babalarda daha yüksek olduğu ve iyi olma hali, hayata olumlu bakma, yeni olanakları fark etme gibi pek çok farklı durumun 41 yaş ve üstü anne babalar arasında daha çok gözlemlendiği görülmektedir. Yapılan çalışmada da yaşın travma sonrası pozitif büyüme üzerinde etkili olduğu ve yaş arttıkça pozitif büyümenin daha yüksek oranda görüldüğü ortaya konmuştur (Mohan, 2021).

Travmanın ardından kişide oluşan olumlu değişimler "travma sonrası büyüme" olarak tanımlanmaktadır. Travmatik yaşantılar sonrasında gerçekleşen travmatik büyüme bireylerin yaşamlarında olumlu değişimler sağlayarak, karşılaşılabilecekleri zorlu yaşam olaylarıyla baş etmelerine yardımcı olan önemli bir etmendir. Travmatik bir yaşantı sonrası bireylerin kendilerini daha güçlü ve özgüvenli hissettikleri, kendilerini kurban yerine travmayı atlattığı biri olarak gördükleri ve kişilerin diğer zorlu yaşam olaylarıyla baş edebilecek gücü kendilerinde daha çok buldukları belirtilmektedir (Sidener, 2018; Kömürçü ve Kuzu, 2020).

Bu araştırma özel gereksinime ihtiyacı olan çocuğa sahip anne babalarda travma sonrası büyüme, Özel gereksinime ihtiyacı duyan çocukları olan anne babaların oluşturduğu araştırma grubunun travma sonrası büyüme toplam puanları ve alt boyutları kontrol grubuna kıyasla anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Özel gereksinimi olan çocuğu olan annelerin travma sonrası büyüme puanları özel gereksinimi olan çocuğu olmayan annelere kıyasla daha yüksektir (Laufer ve Isman, 2021).

Travma sonrası büyümeyi oluşturan alt boyutlardan biri olan 'hayata değer verme' alt boyutu özel gereksinimi olan çocuğu olan annelerde özel gereksinimi olan çocuğu olmayan annelere göre düşüktür. Özel gereksinime ihtiyacı duyan çocuğa sahip anne babalarda yaş değişkeni ile travma sonrası istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki

bulunmuştur. Yaşla beraber travma sonrası büyümede artış görülmektedir (Can, 2018).

Özel gereksinimi olan çocuğa sahip olmak ailelerde oldukça uzun süreli olumsuz etkilere sebep olabilir. Bu etkiler çoğu zaman günden güne artan bir şekilde kendini gösterir. Bu durum çoğu zaman ağır psikolojik ve travmatik sonuçları ortaya çıkarabiliyor ve bunlar hem uzun hem de kısa vadede kendini gösterebiliyor. Özel gereksinimi olan çocuğa sahip olmak içinde fiziksel, psikolojik, duygusal ve ekonomik pek çok farklı faktörü içinde barındıran zor bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Byra ve ark. 2017).

Engellilik olgusu başlı başına ebeveynlerin kendilerini toplumdan izole etmelerine, soyutlamalarına kadar gidebilecek bir etki yaratabilmektedir. Özel gereksinime sahip çocuğun özel eğitim ve rehabilitasyon desteğinden yararlanma süreci, bu süreçte var olan beklenti düzeyi ve bundan dolayı yaşanılması muhtemel hayal kırıklıkları anne babaların kendilerini yetersiz hissetmelerine yol açabilecek bir takım travmatik süreçleri deneyimlemeye sebep olabilmektedir (Mohan, 2021). Ancak bu süreçler travma sonrası pozitif büyüme konusunda tetikleyici rol oynayabilmektedir (Hsiao ve ark., 2017).

Bu çalışmada babaların da yer alması araştırmanın güçlü yanlarından birini oluşturmaktadır. Literatürdeki çalışmalara bakıldığı zaman birçok araştırmanın çoğunlukla anneler ile yapıldığı görülmektedir (Konrad, 2006; Zhang, 2015; Byra ve ark., 2017; Can, 2018). Bununla beraber çalışmada özel gereksinimi çocuğu olmayan babaların araştırmaya katılması da araştırmanın diğer önemli yönünü oluşturmaktadır. Araştırma grubu travma sonrası büyüme toplam puanlarına bakıldığında annelerin travma sonrası büyüme toplam ve alt grupları puanları babalara kıyasla anlamlı derecede yüksek bulunmuştur. Annelerin ailelerin yükünü daha fazla alması nedeniyle bu sürece başta babalar olmak üzere diğer aile üyelerinin de dahil olması önerilir. Bu çalışmalar babaların

sürece daha çok dahil olmasını sağlayabilir ve sorumluluğun paylaşımı ve özel gereksinimi olan çocuğun ebeveynlerine karşı duyduğu duygusal ihtiyacında daha çok karşılanması konusunda babaların daha çok araştırmaya katılması önerilir.

Bu çalışmada kullanılan ölçeklerden başka farklı çalışmalarda araştırmanın değişkenlerinin ölçülmesi önerilir. Bu çalışma ölçeklerle yürütülen nicel araştırmaların tüm sınırlılıklarını taşımaktadır. Bu sınırlılıkların azaltılabilmesi için nitel ve deneysel çalışmalarla desteklenmesi ve travma sonrası büyüme toplam puanları ve alt boyutları kontrol grubuna kıyasla anlamlı derecede yüksek bulunması nedeniyle bu durumu açıklayan sürecin araştırılması önerilir.

Beyanname

Etik Onay ve Katılma İzni

Araştırma gerçekleştirilmeden önce yazar tarafından Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Etik Kurulu'ndan 11.11.2020 Tarihli 2019/128 Karar numaralı etik kurul izni alınmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul eden katılımcılardan bilgilendirilmiş onam alınmıştır.

Yayın İzni

Uygulanamaz.

Veri ve Materyallerin Mevcudiyeti

Uygulanamaz.

Çıkar Çatışması

Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Finansman

Uygulanamaz.

Yazar Katkıları

GFÇ, makalenin konu seçimi, çalışmanın veri toplama, veri analizi, makaleyi yazma ve kritik revizyonunu yapma aşamalarını, konsept/tasarım ve kritik revizyon aşamalarını yürütmüştür. Yazar makalenin son halini okumuş ve onaylamıştır.

Kaynaklar

Blacher, J., & Baker, B. L. (2007). Positive impact of intellectual disability on families, *American Journal on Mental Retardation*, 112, 330-348.

Byra, S., Zyta, S., & Cwirynkalo, K., (2017). Posttraumatic Growth in Mothers of Children with Disabilities. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja* 2017, Vol 53, Supplement, str. 15-27.

Can, A.(2018). 4-18 yaş arası farklı gelişim gösteren çocuk anneleri ile normal gelişim gösteren çocuk annelerinin travma sonrası büyüme özelliklerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. İstanbul Ticaret Üniversitesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.

Carver, C. S., & Antoni, M. H. (2004). Finding Benefit in Breast Cancer During the Year After Diagnosis Predicts Better Adjustment 5 to 8 Years After Diagnosis. *Health Psychology*, 23(6), 595-598. <https://doi.org/10.1037/0278-6133.23.6.595>

Calhoun, L.G., & Tedeschi, R. G. (2006). The Foundations of Posttraumatic Growth: An Expanded Framework. In L. G. Calhoun & R. G. Tedeschi (Eds.), *Handbook of posttraumatic growth: Research & practice* (pp. 3-23). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

Christian, L.G. (2006). Understanding families: Applying family systems theory to early childhood practice. *Young Children*, 61, 12-20.

Dürü, Ç. (2006). Travma sonrası stres belirtileri ve travma sonrası büyümenin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi ve bir model önerisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi.

Ekas, N.V., & Whitman, T.L. (2010). Autism symptom topography and maternal socioemotional functioning. *American journal on intellectual and developmental disabilities*, 115 3, 234-49.

Ha B.Y., Jung E.J., & Choi S.Y. (2014). Effects of Resilience, Post-traumatic Stress Disorder on the Quality of Life in Patients with Breast Cancer. *Korean Journal of Women Health*. 2014 March;20(1):83-91. <https://doi.org/10.4069/kjwhn.2014.20.1.83>.

Hastings, R. P. & Taunt, H. (2002). Positive perceptions in families of children with developmental disabilities, *American Journal on Mental Retardation*, 107, 2, 116-127.

Hastings, R. P., Beck, A. & Hill, C. (2005). Positive contributions made by children with an intellectual disability in the family: mothers and fathers perceptions, *Journal of Intellectual Disabilities: JOID*, 9, 2, 155-165.

- Hsiao, Y.J., Higgins, K., Pierce, T., Whitby, P.J.S., & Tandy, R. D. (2017). Parental stress, family quality of life, and family-teacher partnerships: Families of children with autism spectrum disorder. *Research Developmental Disability*, 2017 Nov; 70:152-162.
- Joseph, S., & Linley, P. A. (2005). Positive adjustment to threatening events: An organismic valuing theory of growth through adversity. *Review of general psychology*, 9(3), 262- 280.
- Kayfitz, A. D., Gragg, M. N. & Orr, R. R. (2010). Positive experiences of mothers and fathers of children with autism, *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 23, 4, 337-343.
- Kimura, M. & Yamazaki, Y. (2013). The lived experience of mothers of multiple children with intellectual disabilities, *Qualitative Health Research*, 23, 10, 1307-1319.
- King, G. A., Zwaigenbaum, L., King, S., Baxter, D., Rosenbaum, P. & Bates, A. (2006). A qualitative investigation of changes in the belief systems of families of children with autism or Down syndrome, *Child: Care, Health and Development*, 32, 3, 353-369.
- Konrad, S. C. (2006). Posttraumatic growth in mothers of children with acquired disabilities, *Journal of Loss and Trauma*, 11, 101-113.
- Kömürçü, C., & Kuzu, A. (2020). Kronik Böbrek Hastalığında Travma Sonrası Büyüme. *Nefroloji Hemşireliği Dergisi*, 15(1), 30-36.
- Laufer, A. & Isman, E. (2021). Posttraumatic Growth (PTG) Among Parents of Children With Special Needs. *Journal of Loss and Trauma*. 10.1080/15325024.2021.1878336.
- McConnell, D., Savage, A., Sobsey, D. & Uditsky, B. (2015). Benefit-finding of finding benefits? The positive impact of having a disabled child, *Disability & Society*, 30, 1, 29-45.
- Mohan, R. (2021). Counseling Parents of Special Children: Insight from Resilient Parents. In (Ed.), *Learning Disabilities-Neurobiology, Assessment, Clinical Features and Treatments*. IntechOpen. <https://doi.org/10.5772/intechopen.99573>
- Olçay-Gül, S., Olgunsoylu, B., & Ünal, Y. (2015). "Yetersizliği olan ve normal gelişim gösteren çocuğa sahip ailelerin travma sonrası stres belirti ve sosyal destek düzeylerinin incelenmesi", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(32), ss.221-245.
- Pelchat, D., Lefebrune, H., & Perault, M., (2003). Differences and Similarities Between Mother and Fathers Experiences of Parenting A Child With Disability, *J. Child Care*, 7:4; 231-247 57.
- Phelps, A.C., Maciejewski, P.K., Nilsson M., Balboni, T.A., Wright A.A., Paulk M.E., Trice E., Schrag, D., Petet J.R, Block S.D., & Prigerson H.G.(2009). Religious coping and use of intensive life-prolonging care near death in patients with advanced cancer. *JAMA*. March 18;301(11):1140-7. doi: 10.1001/jama.2009.341. PMID: 19293414; PMCID: PMC2869298.
- Rubin, O. & Schreiber-Divon, M. (2014). Mothers of adolescents with intellectual disabilities: the "meaning" of severity level, *Psychology*, 5, 587-594.
- Sidener, E. A. (2019). "Resilience And Post-Traumatic Growth In Parents Of Children With Special Needs," *OSR Journal of Student Research: Vol. 5 , Article 350*.
- Strecker, S., Hazelwood, Z. J. & Shakespeare-Finch, J. (2014). Postdiagnosis personal growth in an Australian population of parents raising children with developmental disability, *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 39, 1, 1-9.
- Sucuoğlu, B. (2009). *Zihin Engelliler Ve Eğitimleri*. Ankara, Kök Yayıncılık, 51.
- Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (1995). *Trauma & transformation: Growing in the aftermath of suffering*. Sage Publications, Inc. <https://doi.org/10.4135/9781483326931>
- Tedeschi, Richard, G. Calhoun, & Lawrence, G. (2004). *Pottraumatic Growth: Conceptual Foundations and Empirical Evidence*. 1-18.
- Vilaseca, R., Ferrer, F. & Guardia Olmos J. (2013). Gender differences in positive perceptions, anxiety, and depression among mothers and fathers of children with intellectual disabilities: a logistic regression analysis, *Quality and Quantity*, 48, 4, 2241-2253.
- Zhang, W., Yan, T-T., Du, Y-S. & Liu, X-H. (2013). Relationship between coping, rumination and posttraumatic growth in mothers of children with spectrum disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 7(10), 1204-1210.
- Zhang, W., Yan, T. T., Barriball, K. L., While, A. E. & Liu, X. H. (2015). Posttraumatic growth in mothers of children with autism: A phenomenological study, *Autism*, 19, 1, 29-37